

Indhold

Forord 9

Indledning: Tænkningsens bolig er „stilhedens sted“ 15

- Øjeblikke af undringsfællesskab og nærvær 15
- At erkende og at tænke er ikke det samme 16
- Dannelse er ikke det samme som kompetence 23
- Eichmanniseringen af dansk uddannelsesliv og -forskning 26
- Bogens disposition 33

Del 1

Det filosofiske liv og den filosofiske *praxis*

1. Det filosofiske liv og etisk selvomsorg 36

- Hvad er filosofi? 36
- Hvad ville Platon i grunden? 39
- Kan man give navn til det navnløse? 44
- Hannah Arendt og det virksomme liv 49
- Åndens liv 52
- Forholdet mellem „The World of Appearance“ og „Being“ 55
- Undren, tænkning og kontemplation 60
- Den beundrende undren og glæden ved livet 64
- Nunc stans*: „det stående nu“ og det filosofiske selv 69
- Hvordan placerer Arendt sig idéhistorisk? 73
- Sokrates' jordemoderkunst som model for „tænkning“ 75
- Hvad var det, Sokrates gjorde, da han udførte sin jordemoderkunst? 79
- Med Arendt på besøg i Platons hule 84
- Etisk selvomsorg og det filosofiske liv som dannelsesideal 90
- Dannelse er „at fatte Uendeligheden i Uvidenhedens form“ 97
- Kierkegaards syn på dannelse 102
- Første udsigtspunkt: At filosofere er at begynde på ny 107

2. Den filosofiske *praxis* 111

- Filosofisk vejledning er en Beyond-Method Method 111
Hvad sker der i den filosofiske *praxis*? 116
Fra livskunst til livsmesterskab 119
Filosofisk *praxis* er et spørgsmål om dannelse! 125
Når udtrykket gør indtryk – om berørt ikke-viden 129
Den tredobbelte hermeneutik 133
Forholdet mellem den filosofiske *praxis* og de suveræne livsytringer 137
Den absolutte normativitet og „livets sande vej“ 139
Kontemplativ filosofisk vejledning 145
Psykologien møder filosofien 152
Er eksistenspsykologi og filosofisk vejledning ikke det samme? 162
Levebrødsfilosoffen og den filosofiske terapeut 166
Fra Platons hule til improvisatorisk handlen
– metodiske overvejelser og erfaringer 173
Platons hule og de tolv poster på undringsrejsen 174
Fem momenter i den filosofiske vejledningspraksis 184
En tredimensionel tilgang til filosofisk *praxis* 188
Filosofisk *praxis* er et spørgsmål om improvisation og mod 197
Syv kardinaldyder og -laster i den filosofiske *praxis* 200
Den anden udsigtspost er nået! 209

Del 2

Dannelse gennem undren og nærvær

3. De eksistentielle spørgsmål trænger sig på 212

- Hvorfor er de eksistentielle spørgsmål blevet så påtrængende i dag? 212
Den nye pagt mellem virksomhedens mission og medarbejdernes
livsmening 217
Men hvordan erkender man sin livsmening? 221
Den autentiske lærer som ideal? 224
Autenticitet er mere end personlig integritet 227
Tredje udkigspost: Fra individualisering over autenticitet til dannelse
og eksistens 236

4. Nye vidensformer og forskningstilgange efterlyses 240

- En eksistentiel og livsfilosofisk tilgang til professionsforskningen 240
- Teoretisk, praktisk og selv-transcenderende viden 245
- Sikker usikkerhed og vejlederen som jazzmusiker 257
- Nye „spirituelle“ fronter i international vejledningsforskning 261
- Er der forskel på den eksistentielle refleksion og mindfulness? 269
- Fem forståelser af *phronesis*-begrebet i moderne pædagogisk forskning 278
- Fra intuitiv ekspert over kulturel mester til „øjeblikkets tjener“
– en ontologisk tilgang til *phronesis*-begrebet 289
- Om forholdet mellem *phronesis* og den sokratiske *eros* 293
- Hvilken betydning har personens verdenssyn for den måde, han er i verden på? 304
- Bør man skelne mellem en etisk og en eksistentiel fordring i praktisk kundskab? 305
- Hvordan viser den eksistentielle fordring sig i professionsudøverens praksis og liv? 309
- Et bud på en dybdestruktur i pædagogisk forskning 314

5. Pædagogik som en filosofisk *praxis*? 323

- Uddannelsens essens er natalitet (Arendt) 326
- Hvordan give plads for natalitet i undervisning og vejledning? 335
- Det overordnede formål med skolen er tilværelsesoplysning!
(Løgstrup) 341
- Fremmer mindfulness og filosofisk undren to forskellige former for nærvær? 346
- Det pædagogiske øjeblik og „takt“ (Max van Manen) 356
- Hvad er forholdet mellem værdi og refleksion? 365
- Det kyndige, det døde og det levende blik 369
- Hvad er eksistentiel opmærksomhed? 373
- C.O. Scharmers U-model som inspiration 378
- Forskningsprojekt „Filosofisk vejledning og praktisk kundskab i læreruddannelsen“ 387
- En „model“ for pædagogik som en filosofisk *praxis* 395

Eksempler på professionsudøvere, der har benyttet den filosofiske
praxis i deres undervisning eller vejledning 403
At tænke i et dobbeltspor og fra en principiel antipædagogisk
position 419

6. Eksistens, politik og evidens – en eftertanke 426

Appendiks: Filosofiske øvelser 435

Litteratur 457

Stikordsregister 471

Forord

I foråret 2005 afholdt jeg et efteruddannelseskursus ved Danmarks Pædagogiske Universitet for seminarierelærere, sygeplejersker og konsulenter i, hvordan man leder en sokratisk dialoggruppe. Målet er her at forsøge at skabe rum for *undringsfællesskaber*. Jeg husker ikke nu, hvilket emne gruppen havde valgt at filosofere over, men da jeg kom hjem efter to intense dage med kursisterne, fik jeg følgende mail fra en af dem:

Kære Finn. Jeg har netop fået Dortes referat om vores proces, og det ser ud til, at hun også har været glad og opstemt efterfølgende. Jeg for min del var så glad da jeg kørte hjem, at jeg flere gange var ved at køre over for rødt. Om metoden ud over glæden ved at have gennemført og filosoferet over et spændende emne også giver livsglæde, ja, det undrer jeg mig over. Jeg kunne ikke skille det fra hinanden, da jeg cyklede hjem – altså glæden over processen og glæden ved mit liv.

Der er en side af tilværelsen og vores liv som sådan, der kræver stilhed, fordybelse og muligheden for en stræben efter visdom, skønhed og meningsfuldhed. Bringes vi ind i en sådan stille forundren, undren og søgen efter visdom, vil vi ofte også opleve, at vi bliver mere nærværende og opmærksomme, som vågnede vi op. Vi føler os pludselig, som den cyklende kursist, mere levende til stede, og det kan ofte, har jeg erfaret, opleves som meget glædesfyldt.

Det undrer jeg mig fortsat over. Hvad er egentlig forbindelsen mellem undren og livsglæde? Og hvorfor er der tilsyneladende en forbindelse mellem den filosofiske undren og en grundlæggende oplevelse af nærvær?

Vi kan også blive bragt til undren, når vi erfarer mere grusomme og umiddelbart meningsløse hændelser i vores liv. „Hvorfor skete det dog for mig?“ kan vi spørge. „Hvad er den dybere mening med dette liv?“ Men selv om det at undres og erfaringen af „at stå i det åbne“ også kan være dybt foruroligende („Vil jeg blive blæst omkuld? Hvad vil der hænde mig?“), så er det, som om vi i denne undren, på trods af det, der måtte have bragt os i den, *bringes* til et sted, eller en erfaring, som *kalder* os til os selv. Vi bliver med Kierkegaards ord „samtidige med os selv“. Vi finder tilbage til det sted, hvor vi er på godt og ondt, her og nu, til en

grundlæggende værensoplevelse. *At* vi er, og *at* denne lampe, dette skrivebord, denne følelse, denne fugl, denne tanke og denne himmel er.

Naturligvis kan man også være så meget i en følelse – f.eks. følelsen af angst eller meningsløshed – at man i grunden er ude af sig selv. Man er som en druknende udelukkende optaget af én ting – at overleve. I den forstand er undren en tilstand, som man er i eller kan komme i, når man igen får fast grund under fødderne. Man kommer til sig selv igen og undrer sig over, hvad der i grunden skete og sker. Som Kierkegaard ville sige, kommer man i et forhold til det forhold, som man er sat i. Jeg *er* ikke denne følelse, jeg er den, der *forholder* sig til denne følelse. Det forunderlige ved undringsoplevelsen er, at man på en og samme tid har erfaringen af at stå i det åbne og samtidig at stå på sikker grund. Som en form for hvilen i bevægelsen, som stilheden i orkanens øje. Det er mærkværdigt. At være der, hvor man er og at tænke derfra – fra en levet erfaring, fra og ud af det nærvær, man står i – kan ofte i dybere forstand være en glædesfyldt oplevelse. Hvilket i øvrigt ikke er det samme som nydelse og almindelig ha-det-godt-hed.

Her deler jeg den senantikke filosof Senecas synspunkt, når han skelner mellem *nydelse* og *glæde*. Ved glæde forstår han den stemthed, vi bringes i, når vi kommer i kontakt med „den bedste del af selvet“, hvilket for stoikerne var det *transcenderende selv*, der var rettet mod „det gode“. Ifølge stoikerne er livsglæde den stemthed vi er i, når vi er rettet mod det gode. Eller sagt anderledes: Seneca finder ikke livsglæde i „Seneca“, men ved at overskride „Seneca“ i hans længsel og kærlighed til det Sande, det Gode og det Skønne.

Den filosofiske undren gør os ikke kun nærværende over for, hvor og hvad vi er her og nu – det, som psykologer og buddhistisk-inspirerede *life coaches* i dag kalder for *mindfulness* – den gør os også nærværende over for og bringer os i et undersøgende *forhold* til, hvad det gode liv er. Det græske ord *philo-sophia* betød jo oprindeligt længsel efter eller kærlighed til visdom. Det er denne „sokratiske *eros*“, man bringes i, når man filosoferer og grundlæggende undres.

At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær er en bog, der kredser om, hvad det vil sige at undres. Man kunne sige, at det er en „undringens fænomenologi“, der her forsøges beskrevet. Hvordan viser undring sig som fænomen, og hvorledes bringes vi i og til undring? Hvilke forhold, holdninger og attituder vækker os til undren?

Bogen ønsker endvidere at gøre filosofisk undren og nærvær til et af-

gørende moment i enhver god undervisning, vejledning og ledelse. Den har som sin hovedtese, at vil man arbejde med den eksistentielle og dannelsesmæssige dimension i undervisning, vejledning og ledelse, må vejen gå over *undringsfællesskabet*.

Den filosofiske undren og nærvær er også vejen vi må gå, hvis vi i dybere forstand vil facilitere mødet med „det, vi ikke ved, at vi ikke ved“. Altså, når vi vil træde ind i det innovative felt for teori- og praksisudvikling inden for professions- og vejledningsforskning. Hvor professions- og vejledningsforskningen hidtil har været tænkt og praktiseret ud fra en socialkonstruktivistisk orienteret *praksis-epistemologi*, er denne bog et bud på, hvorledes en sådan forskning kan tænkes ud fra en værensorienteret *praxis-ontologi*.

Bogen henvender sig til undervisere og vejledere, seminarielærere og sygeplejersker, konsulenter og ledere, filosoffer, psykologer og professionsudøvere og -forskere generelt, der er optaget af, hvordan man kan arbejde med og i den dannelsesmæssige og mere eksistentielle dimension i undervisning og vejledning. *Uden* at der vel at mærke går terapi, moralisering, instrumentalisering eller pædagogisering i „det eksistentielle“!

Den filosofiske *praxis*¹ forstået som filosofisk vejledning og sokratiske dialoggrupper vil blive undersøgt som en mulig vej at gå, når man vil nærme sig de mere eksistentielle og værdimæssige aspekter af lærings- og dannelsesprocessen. Kan pædagogik og vejledning mere generelt tænkes og praktiseres *som* en filosofisk *praxis*?

Tilstande af undren, stilhed eller „langsommelighed“ og stræben efter visdom er ikke det, der kendetegner det moderne menneskes liv og dets virksomhedskulturer, og især ikke noget, der i synderlig grad tematiseres inden for den gængse lærings-, vejlednings- og kompetenceteori eller uddannelsespolitik.

I disse år ser vi imidlertid en begyndende erkendelse inden for uddannelses-, social- og sundhedssektoren og erhvervslivet af, at der grundlæggende mangler „noget“ i diverse lærings- og vejledningsteorier, der har med denne svært definerbare „eksistentielle dimension“ at gøre. Der

1 I denne bog benyttes Aristoteles' skelnen mellem begreberne *praksis* og *praxis*. Når vi står i en *praksis*, er vi formålsrationelle. Det, vi gør, gør vi for at opnå noget andet. En murer samler mursten for at bygge et hus. Når vi står eller er i en *praxis*, derimod, gør vi det, vi gør, fordi det har en værdi i sig selv, som f.eks. når vi leger, elsker, maler eller går en tur i skoven. *Praxis* er knyttet til den eksistentielle dimension i tilværelsen.

tales forsøgsvis om den „autentiske“ lærer og medarbejder som et ideal, om *mindfulness* (dvs. åndsnærværelse) i vejledningen og endda om *spiritualitet* inden for leder- og mentorskab. Topledere sendes på ørkenvandringer og klostre for at finde balance, fred og åndelighed. Vejledere deltagere i masteruddannelseskurser i filosofisk vejledning som alternativ til de psykologiske og konstruktivistiske og problemløsningsorienterede vejledningsformer, de før har oplevet. Og undervisere og pædagoger efterlyser undervisningsformer og pædagogiske teorier, der i højere grad kan inddrage den „praktiske visdom“ (*phronesis*) i deres undervisning og liv som sådan.

Fra november 2005 til maj 2006 fungerede jeg som gæsteprofessor ved Department of Educational and Counselling Psychology, and Special Education ved University of British Columbia i Vancouver, hvor jeg arbejdede sammen med to af verdens førende vejledningsforskere. Mit mål var dengang at undersøge, hvordan man kan forstå forholdet mellem og i praksis integrere filosofisk vejledning („Philosophical Counselling“) og den eksistentielle dimension i karrierevejledning og pædagogisk vejledning.

Her stødte jeg især på to begreber, der i Canada blev benyttet for at indkredse den eksistentielle dimension. Det drejede sig om henholdsvis *phronesis*- og *mindfulness*-begrebet. Hvor det første begreb knytter sig til de gamle grækeres forståelse af „praktisk visdom“ ud fra et filosofisk perspektiv, knytter det andet begreb sig til en østlig meditationstradition og nærværstræning, som især psykologerne i dag synes at have taget til sig – om end på en noget instrumentel måde.

Jeg skal redegøre for de erfaringer, som jeg indhøstede i Canada, og for, hvordan man mere forskningsmæssigt såvel som pædagogisk kan nærme sig denne „eksistentielle dimension“ gennem den filosofiske *praxis* som dialog- og mødested.

Jeg har som sagt valgt at kalde bogen *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Men en anden undertitel kunne såmænd også have været *Hvorfor dannelse og selvopdragelse i grunden er en stiltfærdig og humoristisk affære*. For når det kommer til stykket, har denne bog først og fremmest at gøre med en bestemt langsommelig, lyttende, legende, søgende og undrende holdning og væremåde, som jeg mener, at man til dels kan genfinde i grækernes begreb om *etisk selvomsorg*, i nyhumanisternes begreb om *dannelse* (Bildung), i Kierkegaards begreb om *humor* samt i eksistensfilosoffernes begreber om *natalitet* (Arendt) og *Gelassenheit* (Heidegger).

At nærme sig den eksistentielle eller phronesiske dimension i undervisning og vejledning er således ikke et spørgsmål om at tilegne sig en bestemt professionel viden eller metodik. Det er et spørgsmål om holdning og erfaring af visse „sokratiske dyder“, som man gennem praksis kan lære at få en fornemmelse for.

At *skrive* en bog *om* dette er derfor allerede som udgangspunkt et yderst problematisk foretagende. Derfor må denne bog *ikke* forstås som en grund- og lærebog i almindelig forstand for vejledere, undervisere og professionsudøvere, der vil inddrage den eksistentielle og dannelsesmæssige side i deres tænkning og praksis.

Bogen skal snarere forstås som en „rejsedeleder“ og „dialogpartner“, som man kan (og nødvendigvis må) gå til og fra i egen indre dialog og undren over, hvor man selv står, og hvad man generelt kan forstå og selv forstår ved højstemte ord som visdom, skønhed og meningsfuldhed.

Bogen vil således lægge op til det, den franske renæssancehumanist Michel de Montaigne indkredser med ordet „*essai*“, der betyder „selvprøvelse“. For hvis man vil have en såkaldt indersideforståelse af, hvad „det eksistentielle“ er, må man nødvendigvis tænke sig selv med, man må bevæges og tænke *fra* en berørthed og levet erfaring. Ellers bliver det hele blot til ord og skemaer.

Bogen tilstræber for så vidt ikke at give *sva*r på de spørgsmål, du måtte have på dette område. Jeg håber snarere, at bogen kan være en katalysator for en række nye tankevækkende *spørgsmål* til de svar og givne antagelser, som du i dine tanker og dit levede liv allerede har på disse spørgsmål.

Bogen har været længe undervejs, og derfor har jeg mange at takke for de erfaringer og samtaler, jeg henholdsvis har modtaget og deltaget i i løbet af de sidste fire år.

Jeg vil gerne sige tak til professor Norman Amundson og professor Richard Young og de ph.d.-studerende, som jeg mødte under forskningsopholdet ved UBC, for deres inspirerende samtaler og kritik. Ligeledes vil jeg gerne rette en tak til en af verdens førende filosofiske vejledere, filosofiprofessor Anders Lindseth, og filosof og ph.d.-stipendiat Dag Erik Hagerup fra Bodø i Nordnorge for de mange muntre og dybdgående samtaler, vi har haft i løbet af de sidste fire år. De ligger som en afgørende praktisk og forståelsesmæssig klangbund for de tanker, jeg her har udviklet. Stor tak også til lederen af de faglige ledere ved Århus Lærerseminarium, Knud Moos, og til teolog og tidligere seminarie-

lektor Morten Christiansen for fine og indsigtsfulde og kritiske kommentarer i forbindelse med deres gennemlæsning af manuskriptet samt til min kone Ann Charlotte Thorsted for hendes store støtte og inspiration.

Endelig vil jeg gerne sige tak til de mange studerende og kollegaer ved DPU, som gennem inspirerende opspil, medspil og modspil på mastermodulet i filosofisk vejledning, efteruddannelseskurserne i sokratisk dialoggruppe samt kandidatstudiet i vejledningspædagogik har skærpet især min sans for, hvor væsentligt det er, at man altid må tage udgangspunkt i den konkrete og *levede erfaring*, hvis man vil forstå, hvad „det filosofiske liv“ og „det eksistentielle“ er.

Med bogen håber jeg også at kunne bidrage til en kritisk belysning af den herskende uddannelsespolitik og -tænkning, som i dag i den grad er styret af en instrumentel og kompetenceorienteret forståelse, hvilket ironisk nok kan være ødelæggende for den erkendelseslyst, kreativitet og stræben efter en dybere meningsbåren motivation, som erhvervsliv og politikere netop i dag efterlyser og som faktisk i mange tilfælde er den bagvedliggende drivkraft for mange unges og voksnes ønske om at uddanne og videreuddanne sig.

Finn Thorbjørn Hansen

Januar 2008